

Η γέννηση του δράματος:

Ξεκινώντας από τη Θράκη, η ορφική αίρεση εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ελλάδα και, γύρω στον ΣΤ΄ π.Χ. αιώνα, είχε καταντήσει αληθινή μάλιστα. Ο Διόνυσος Ζαγρέας και ο Ορφέας αποτελούσαν τον μοχλό της πίστης των ορφικών που τελούσαν τα ορφικά μυστήρια, ανοιχτά μόνο στους μνημένους. Ο ορφισμός λατρευόταν με όργια και αναπτύχθηκε με κέντρο λατρείας τον Διόνυσο Ζαγρέα, τον θεό που δίνει ψυχή στα πάντα. Ο άνθρωπος που εκπλήρωνε τις επιταγές της ορφικής διδασκαλίας, μπορούσε να ελπίζει στη λυτρωτική χάρη του Διονύσου και να απαλλαγεί από τη μεταθανάτια κόλαση του Άδη. Αλλιώς, η ψυχή του κινδύνευε να υποστεί τα μύρια όσα, ώσπου να φθάσει στον καθαρό.

Διάφοροι απατεώνες (οι «ορφεοτελεστές») περιφέρονταν από τόπο σε τόπο και, έναντι αμοιβής, αναλάμβαναν να απαλλάξουν από τις αμαρτίες τους, όχι μόνο τους ζωντανούς αλλά και τους πεθαμένους. Κάτι ανάλογο έγινε και στην αρχαία Αθήνα του ΣΤ΄ π.Χ. αιώνα. Ήταν γύρω στα 535 π.Χ., όταν ο τύραννος Πεισίστρατος, άνθρωπος ξύπνιος και βαθιά μορφωμένος, καθιέρωσε τα Μεγάλα Διονύσια: Η λαμπρότητα του θεάματος αντιμετώπη με τη θρησκοληψία και τη δεισιδαιμονία. Με κατάληξη τη γέννηση του αρχαίου δράματος.

Η κλασική αθηναϊκή γιορτή προς τιμήν του Διονύσου ήταν τα Ανθεστήρια, τριήμερη και γεμάτη γλέντια και κρασί, καθώς τότε άνοιγαν τους πίθους με το γιοματάρι. Τέλειωνε με την τελετή της χύτρας που περιφερόταν μουτζουρωμένη, γεμάτη σπόρους για προσφορά στον Διόνυσο, ενώ την ημέρα αυτή έζωναν τους ναούς με μια κορδέλα, απαγορεύοντας την είσοδο σ' αυτούς. Οι εκδηλώσεις έκλειναν με θυσία σε δεκατέσσερις βωμούς, για τους επτά Τιτάνες και τις επτά Τιτανίδες, που είχαν κομματιάσει τον Διόνυσο όταν ήταν μωρό. Την ίδια ημέρα, οι ψυχές των νεκρών ξαναγύριζαν στον Άδη και οι νοικοκυραίοι ξόρκιζαν αυτές που αρνιόνταν να φύγουν φωνάζοντας:

«Έξω από το σπίτι, ψυχές! Τα Ανθεστήρια τέλειωσαν».

Νωρίτερα, οι Αθηναίοι γιόρταζαν τα Λήναια, προς τιμή του Λήναιου Διονύσου και σε ανάμνηση του πρώτου πατητηριού (ληνός = πατητήρι). Το Λήναιο, ο ναός του θεού, βρισκόταν στη συνοικία των Λιμνών, στα νότια της Ακρόπολης. Μετά την απαραίτητη κρασοκατάλυση, όλοι πήγαιναν σε ένα δημόσιο συμπόσιο, προσφορά της Πολιτείας. Μεθούσαν και κινούσαν για το κέντρο της πόλης χορεύοντας, πειράζοντας ο ένας τον άλλο

με χοντροκομμένα αστεία και τραγουδώντας «εγκώμια» στον Διόνυσο, άλλοι μασκαρεμένοι σε Σάτυρους, Σιληνούς και Πάνες κι άλλοι σε ότι η έμπνευσή τους όριζε. Πήγαιναν είτε με τα πόδια είτε πάνω σε άμαξες και μ' αυτά γεννήθηκαν τα «εξ αμάξης» αστεία και ο διθύραμβος.

Ήταν ένα είδος ποιήματος «εξημμένης, ταραχώδους και μεγαλοστόμου εμπνεύσεως» που τραγουδιόταν προς τιμή του θεού από κάποιον ανεβασμένο σε ένα τραπέζι. Ονομαζόταν «ελεός».

Στα 530, ο Θέσπις αντικατέστησε τον ελεό με ηθοποιό. Του έδινε να απαγγείλει έτοιμες μονωδίες και έτοιμους διάλογους με τον κορυφαίο του χορού, ο οποίος απαντούσε με βάση το κείμενο. Άρσε. Ο Θέσπις έστησε επιχείρηση με «περιοδεύοντα θίασο» κι έδινε παραστάσεις ανά τους δήμους της Αττικής, μεταφέροντας με ένα κάρο μια πρόχειρη φορητή σκηνή. Η επιχείρηση έπιασε. Βρέθηκαν μιμητές, καθιερώθηκαν αγώνες για το καλύτερο έργο κι ο Θέσπις βγήκε στους πρώτους νικητής. Είχε γεννηθεί το θέατρο. Κι αμέσως, ακολούθησε το δράμα. Που διαχωρίστηκε σε τραγωδία, κωμωδία και «σατυρικό δράμα», για να θυμίζει το ότι όλα ξεκίνησαν από τη λατρεία του Διονύσου. Το πρώτο δράμα παρουσιάστηκε στα Λήναια, σε πρόχειρο θέατρο. Στα 478 π.Χ., το πρόχειρο θέατρο κατέρρευσε κι έτσι χτίστηκε ξύλινο, στη θέση που αργότερα υψώθηκε το πέτρινο Διονυσιακό.

Λιγότερο από ένας μήνας χώριζε τα Ανθεστήρια από τα Μεγάλα Διονύσια. Ξεκινούσαν με τον «Προάγωνα», την τελετή «πριν από τον Αγώνα», που αναγγελλόταν δημόσια και περιελάμβανε την παρουσίαση των θεατρικών έργων, καθώς και τους συντελεστές τους. Ακολουθούσε η μεγαλόπρεπη πομπή, εφάμιλλη των Παναθηναίων με το άγαλμα του θεού να περιφέρεται ανά την πόλη και να περιστοιχίζεται από Σάτυρους, Σιληνούς, ορχήστρες και χορωδίες. Κατάληξη της πομπής ήταν το διονυσιακό θέατρο, όπου γίνονταν σπονδές στον θεό, για να ακολουθήσει ο διαγωνισμός διθυράμβου.

Κάποια στιγμή, χορτασμένοι και μεθυσμένοι οι Αθηναίοι ξεκινούσαν νέα βόλτα στην Αθήνα, χορεύοντας, φορώντας στεφάνια και μάσκες και τραγουδώντας εύθυμα τραγούδια. Η εκδήλωση ονομαζόταν «κώμος» και προηγείτο των θεατρικών παραστάσεων, που διαρκούσαν τρεις με τέσσερις μέρες. Γιορτές και πανηγύρια τέλειωναν κάποτε, για να μπορέσουν οι Αθηναίοι να πάρουν μian ανάσα, πριν να μπουν στα Μουνίχια, καινούρια γιορτή αφιερωμένη στην Άρτεμη.

Οι τρεις κολοσσοί:

Το δράμα του Θέσπη είχε πίσω του πέντε χρόνια, όταν γεννήθηκε ο Αισχύλος (525 – 456 π.Χ.), «αρχαίος ήδη από την εποχή του», όπως τον αποκάλεσαν. Πολέμησε με γενναιότητα στη μάχη του Μαραθώνα, στα 35 του. Άφησε εποχή ως ναυμάχος στη Σαλαμίνα και στο Αρτεμίσιο, στα 45 του. Πολέμησε γενναία και στις Πλαταιές, στα 46 του. Ήλπιζε να τον θυμούνται για την ανδρεία του. Φρόντισε ο ίδιος να ξεχαστούν τα κατορθώματά του στα πεδία των(μαχών, καθώς η μνήμη του έμεινε αιώνια χάρη σε επτά τραγωδίες του, τις μόνες που σώθηκαν από τις ενενήντα που έγραψε. Νίκησε σε 52 δραματουργικούς αγώνες και θεωρείται ο άριστος της αρχαίας τραγωδίας καθώς με τα έργα του προκαλούσε στους θεατές βίαιες συγκινήσεις πατριωτικής και θρησκευτικής έξαρσης και ενθουσιασμού.

Μάστορας του λόγου και της δραματουργικής δομής, κρατούσε τους θεατές του σε αγωνία, παρ' όλο που αντλούσε τα θέματά του από τη μυθολογία, γεγονός που σήμαινε ότι η «υπόθεση» και η εξέλιξή της ήταν γνωστές. Όπλα του ήταν η απόλυτη απλότητα στη δράση, η μεγάλη έκταση του λυρικού μέρους κάθε έργου και η λειτουργική διάταξη της θεατρικής σύνθεσης. Σώθηκαν οι «Πέρσες» (472), «Επτά επί Θήβας» (467), «Ικέτιδες», «Προμηθεύς Δεσμώτης» και η τριλογία «Ορέστεια» («Αγαμέμνων», «Χοηφόροι», «Ευμενίδες»).

Μαθητής του Αισχύλου ήταν ο Σοφοκλής (496 – 406 π.Χ.) που νίκησε τον δάσκαλό του στην πρώτη μεταξύ τους δραματουργική αναμέτρηση. Νίκησε και τον Ευριπίδη, όταν και μαζί του αναμετρήθηκε. Αντλούσε τα θέματά του από τον ομηρικό και τον επικό κύκλο της μυθολογίας με συγγραφικά όπλα του την άριστη σκιαγράφηση των χαρακτήρων, την ωραία και ενδιαφέρουσα πλοκή και την δραματική αρτιότητα. Έγραψε 123 τραγωδίες αλλά και αυτού μόνο επτά σώθηκαν («Αίας», «Ηλέκτρα», «Οιδίπους τύραννος», «Αντιγόνη», «Τραχίνιαι», «Φιλοκτήτης», «Οιδίπους επί Κολωνώ»).

Ο Ευριπίδης γεννήθηκε στη Σαλαμίνα (485 ή 480 – 407). Με καλές σπουδές, επηρεάστηκε από τους φιλοσόφους Αναξαγόρα και Πρωταγόρα, παντρεύτηκε δυο φορές αλλά έμεινε με τη φήμη του μισογύνη. Στα γεράματά του, αποσύρθηκε στην αυλή του Μακεδόνα βασιλιά Αρχέλαου όπου και πέθανε. Κατάφερε πρώτη φορά να νικήσει σε δραματουργικούς αγώνες μόλις στα 441, σε ηλικία 44 ή 39 χρόνων. Στις τραγωδίες του, κατά κανόνα κύρια πρόσωπα ήταν γυναίκες, για τις οποίες, παρά τη φήμη του, εκφραζόταν κολακευτικά. Κατακρίθηκε

για κατάχρηση της ψυχολογικής ανάλυσης, ανισομερή ανάπτυξη της δράσης, βίαιη «λύση» του δράματος με επέμβαση του «από μηχανής θεού» και μακρόσυρτους μονόλογους. Και υμνήθηκε για την ικανότητά του να περιγράφει τα ανθρώπινα πάθη, την αρμονία, κομψότητα και διαύγεια του ύφους και την στοχαστικότητα του περιεχομένου. Είναι ο βεβαιωμένα πρώτος αντιπολεμικός συγγραφέας και ο πρώτος που κήρυξε την ελευθερία στη θρησκεία, στη σκέψη και στην Τέχνη. Και αποκλήθηκε «σκηνικός φιλόσοφος», επειδή τα έργα του χαρακτηρίζονται από φιλοσοφικό πνεύμα. Έγραψε 83 έργα, σώθηκαν 19: «Αλκηστις» (438), «Ανδρομάχη» (420), «Βάκχαι», «Εκάβη» (425), «Ελένη» (412), «Ηλέκτρα» (413), «Ηρακλείδαι» (417), «Ηρακλής μαινόμενος» (424), «ΙΚέτιδες» (420), «Ιππόλυτος» (428), «Ιφιγένεια εν Αυλίδι», «Ιφιγένεια εν Ταύροις» (413), «Ίων» (412), «Κύκλωψ», «Μήδεια» (431), «Ορέστης» (408), «Ρήσος», «Τρωάδες» (415) και «Φοίνισσαι» (408).

Για τους τρεις κολοσσούς της τραγωδίας ειπώθηκε εύστοχα ότι ο Αισχύλος περιέγραφε τον κόσμο όπως **έπρεπε** να είναι, ο Σοφοκλής όπως **ήθελε** να είναι και ο Ευριπίδης όπως **είναι**.

Ο επαναστάτης Ευριπίδης:

Χρειαζόταν μεγάλη τόλμη (ακόμη χρειάζεται), να βγει κάποιος σε καιρό πολέμου της πατρίδας του και να καταγγείλει τον στρατό της ως σφαγέα, κάνοντας ταυτόχρονα αντιπολεμικό κήρυγμα. Ο μεγάλος Ευριπίδης το τόλμησε. Ήταν το 415 π.Χ., μέσα στην έξαρση του Πελοποννησιακού πολέμου, λίγο μετά την σφαγή των κατοίκων της Μήλου από τον αθηναϊκό στρατό, λίγο πριν από την άδοξη και καταστροφική αθηναϊκή εκστρατεία στη Σικελία. Ήταν με την τραγωδία «Τρωάδες».

Το έργο αρχίζει με το τέλος της Τροίας. Στη σκηνή, τα πτώματα των νεκρών Τρώων. Οι γυναίκες που επέζησαν, ακολουθούν τους νικητές που τις θέλουν για παλλακίδες τους. Η βασίλισσα Εκάβη συμβουλεύει την κόρη της Ανδρομάχη να κάνει τα χατίρια του νέου της κυρίαρχου, μήπως και καταφέρει και γλιτώσει τη ζωή του γιου της, του μικρού Αστυάνακτα, οπότε, μεγαλώνοντας ίσως καταφέρει να πάρει εκδίκηση. Αυτό όμως το πιθανολογούν και οι Αχαιοί, οι οποίοι δεν διστάζουν να σκοτώσουν το νήπιο. Η Ανδρομάχη φεύγει ακολουθώντας τη σκληρή της μοίρα, η γιαγιά Εκάβη μένει ανάμεσα στους νεκρούς, στολίζοντας το σφαγμένο νήπιο με γαμπριάτικα ρούχα.

Οι θεατές έβαλαν τα κλάματα. Ο Ευριπίδης πλήρωσε πρόστιμο. Τάχα, επειδή συντάρραξε το κοινό. Στη χαμένη τραγωδία «Μελανίππη», το δράμα αρχίζει με τα «βλάσφημα» λόγια:

«Ω Δία. Εάν υπάρχουν, Δία, διότι εγώ σε γνωρίζω μόνο εξ ακοής»!

Και στον «Ιππόλυτο», ο πρωταγωνιστής κάποια στιγμή λέει:

«Η γλώσσα μου έχει ορκιστεί αλλά το πνεύμα μου παραμένει αδέσμευτο»!

Οι θεατές ξεσηκώθηκαν και η παράσταση διακόπηκε. Ο Ευριπίδης αναγκάστηκε να σηκωθεί και να πει ότι στη συνέχεια ο επίορκος τιμωρείται. Οι θεατές ησύχασαν. Με τα ανατρεπτικά του έργα όμως, μόλις πέντε φορές σ' όλη του τη ζωή ανακηρύχθηκε νικητής. Κι άλλη μια φορά, μετά τον θάνατό του. Αλλά, χωρίς να το επιδιώκει, ήταν ινδαλμα των προοδευτικών της εποχής του.

Στα 410, κατηγορήθηκε για ασέβεια. Οι κατηγορίες κατέπεσαν αλλά η γυναίκα του θύμωσε που ο ποιητής δε συμμεριζόταν τον γενικό ενθουσιασμό από τις νίκες του αθηναϊκού στρατού στον πόλεμο που συνεχιζόταν. Ήταν καλός φίλος με τον φιλόσοφο Σωκράτη (ο οποίος μόνο δικές του τραγωδίες έβλεπε κι έλεγε ότι ήταν ικανός να πάει με τα πόδια ως τον Πειραιά για να τις παρακολουθήσει) και θεωρήθηκε συνυπεύθυνος με αυτόν στο ότι η νεολαία «είχε πάρει τον κακό δρόμο». Αηδίασε. Εκκρεμούσε η πρόσκληση του βασιλιά Αρχέλαου που τον καλούσε να πάει να μείνει στη Μακεδονία. Τη δέχτηκε. Διαπίστωσε πως είχε να κάνει με βασιλιά με τα ίδια μυαλά. Φοβόταν, έλεγε, το μέλλον του λαού του καθώς οι υπήκοοί του παραήταν ορθολογικοί και τους έλειπε η τρέλα. Πριν να πεθάνει, πρόλαβε να γράψει την «Ιφιγένεια εν Αυλίδι» και τις «Βάκχες» (οι τελευταίες παρουσιάστηκαν από τους γιους του, δυο χρόνια μετά τον θάνατό του, και θριάμβευσαν). Στην Αθήνα, οι εχθροί του είπαν ότι τον κατασπάραξαν τα σκυλιά του Αρχέλαου.

Ήταν το 407. Τρία χρόνια αργότερα, οι συντοπίτες του είδαν τον εχθρό να παίρνει τη δική τους πόλη: Τους Σπαρτιάτες νικητές του Πελοποννησιακού πολέμου.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 17.3.2010)